

УДК 347.4:4:340.132.3

Чанишева Аліна Рашидівна,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДІЯ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЧАСІ ТА ДИНАМІКА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Постановка проблеми. Кодифікацією цивільного законодавства та прийняттям Цивільного кодексу було завершено формування в Україні цивільного законодавства, що відповідає умовам ринкової економіки.

Почався етап його удосконалення в напрямках надання йому більшої доцільності та формальної визначеності. Проте, якщо звернутись до проблеми дії актів цивільного законодавства у часі, то вже при першому наблизенні помічається, що законодавство не дає однозначної відповіді на запитання, які виникають у процесі правозастосування.

Те саме слід сказати і стосовно динаміки цивільних зобов'язань. На стику цих двох складних проблем ми отримуємо цілу низку питань, однозначні відповіді на які дати неможливо. Наука цивільного права також не опрацювала рекомендацій стосовно застосування відповідних законодавчих положень і їх удосконалення.

Водночас у науці стверджується що «точне встановлення меж дії нормативних юридичних актів є елементарною, найпершою умовою правового регулювання» [1, с. 237].

З огляду на викладене, звернення до проблеми виникнення зобов'язальних правовідносин слід визнати актуальним.

Стан дослідження теми. Проблема динаміки зобов'язання в аспекті дії актів цивільного законодавства у часі у науці цивільного права спеціально не досліджувалась, але методологічне підґрунтя для її аналізу створене авторами, які досліджували цивільні зобов'язання (М.М. Агарков, В.А. Бєлов, О.С. Іоффе, Н.С. Кузнецова, Н.Ю. Голубєва, Є.О. Харитонов та інші) і дію актів законодавства у часі (Д.Н. Бахрах, О.В. Пушняк, А.О. Тіле, В.А. Тумаков та інші).

Мета статті. Розробка теоретичних положень, які можуть бути використані при тлумаченні і застосуванні норм цивільного права про дію актів цивіль-

ного законодавства у часі у тій частині, в якій вони стосуються динаміки цивільного зобов'язання, а також при внесенні змін і доповнень до Цивільного кодексу.

Виклад основного матеріалу. Базове положення, що визначає відносини, які регулюються новоприйнятими актами цивільного законодавства, формулюється у ч. 1 ст. 5 ЦК: «Акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності».

Визначення дня набрання актами законодавства чинності є нескладною задачею, принаймні порівняно із задачею визначення дня (чи моменту) виникнення відносин, що регулюються цими актами. Тому здійснимо спробу більш детального аналізу проблеми «виникнення відносин».

Перш за все, зауважимо, що термін «виникнення відносин», очевидно, означає те ж саме, що і «виникнення правовідносин», оскільки «правовідносини» є правовою оболонкою (формою) фактичних відносин, що є соціальним (суспільним) змістом правових відносин. А разом фактичні відносини і правовідносини утворюють те явище, яке у частині першій ст. 5 ЦК позначається терміном «відносини», що «регулюються» актами цивільного законодавства. Цей висновок міг би претендувати на якість логічно бездоганного, якби не некоректність думки про те, що законодавство регулює, зокрема, правовідносини. Все-таки правовідносини – це або результат правового регулювання (така думка панує в юридичній науці) або проміжна ланка між законодавством та суспільними відносинами. Останнє розуміння правовідносин було розроблено Ю.К. Толстим наприкінці 50-х років ХХ століття [2, с. 31], а новітнього часу розвивається Г.Л. Знаменським [3, с. 67, 71].

І при одному, і при іншому розумінні правовідносин вони «регулюватись» законодавством не можуть. Але це – думка правильна лише для цілей

правотворчості (удосконалення законодавства). Для цілей право тлумачення і правозастосування слід враховувати позицію законодавця. А в законах ми зустрічаємо неодноразові зазначення на те, що певний закон регулює відповідні правовідносини. Врешті-решт ця термінологія дійшла і до кодифікованих законодавчих актів: у частині сьомій ст. 9 КАС двічі зазначається на «Закон, що регулює...правовідносини». Цю термінологію не можна ігнорувати і при тлумаченні частини першої ст. 5 ЦК. А це дає підстави стверджувати, що термін «відносини» у цьому законодавчому положенні позначаються фактичні і правові відносини в їх єдності. Оскільки ж зміст правових відносин складають права та обов'язки учасників, то слід зробити висновок про те, що з моменту набрання чинності актом цивільного законодавства відповідно до частини першої ст. 5 ЦК цей акт визначає також зміст і обсяг прав і обов'язків учасників цивільних відносин (правовідносин), що виникли після набрання чинності відповідним актом цивільного законодавства. Але це – не кінцевий висновок, оскільки проблема визначення моменту виникнення відносин, що регулюються актами цивільного законодавства, потребує більш глибокого аналізу.

Для цілей правозастосування слід звернутись до більш конкретних положень цивільного законодавства, що визначають момент виникнення цивільних відносин, правовідносин, прав і обов'язків. У частині другій ст. 331, частині четвертій ст. 334, частині другій ст. 1299 ЦК ми зустрічаємо положення, що визначають момент виникнення права власності. Очевидно, з того ж моменту виникають фактичні та правові відносини власності. Стосовно ж зобов'язань, момент їх виникнення, момент виникнення фактичних відносин, що опосередковуються зобов'язальними правовідносинами, момент виникнення прав та обов'язків, що складають зміст зобов'язань, положеннями ЦК не визначаються.

Законодавець більшою мірою стурбований визначенням моменту, з якого договір визнається укладеним (ст. 640 ЦК), моменту, з якого договір набирає чинності (ч. 2 ст. 631 ЦК). За таких умов правило про дію актів цивільного законодавства у часі залишилось непогодженим з моментом виникнення відносин (фактичних і правових, а також прав і обов'язків, що складають зміст відповідних правовідносин).

Проте є ще одне законодавче положення, де вирішується питання дії цивільного закону у часі. Воно формулюється у п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу і стосується застосування цього Кодексу. Цим пунктом встановлюється, що Цивільний кодекс застосовується

до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності. Якщо ж цивільні відносини виникли раніше, то Цивільний кодекс застосовується до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності. Отже, виникнення цивільних відносин (і правовідносин), не перешкоджає тому, щоб у процесі їх розвитку (динаміки) силу юридичних фактів, передбачених законодавством, виникали нові права та обов'язки. Таке розуміння співвідношення цивільних відносин (правовідносин) і цивільних прав та обов'язків впливає із п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу. Воно не може ігноруватися і при тлумаченні частини першої ст. 5 ЦК. Це означає, що виникнення цивільних відносин законодавець розуміє істотно інакше, ніж це було витлумачене нами вище. Відтак, і теоретичні концепції, покладені в основу частини першої ст. 5 ЦК і п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу, є різними. Відповідно до п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу останній має негайну дію (з установленими винятками), тобто він визначає зміст і обсяг прав та обов'язків, що продовжують існувати після набрання чинності Цивільним кодексом. Частина перша ст. 5 ЦК надає актам цивільного законодавства перспективної дії, пов'язаної з ультраактивною дією раніше чинних актів законодавства: новоприйняті акти законодавства застосовуються тільки до тих відносин, що будуть виникати після набрання ними чинності. Якщо ж відносини виникли раніше, то до них, до прав і обов'язків, до юридичних фактів, що виникають після набрання чинності новоприйнятими нормативно-правовими актами, застосовуються раніше прийняті акти цивільного законодавства аж до моменту припинення зазначених правовідносин.

У зв'язку з цим слід врахувати, що в теорії права негайна дія закону визнається як загальне правило. С.С. Алексєєв писав: « Загальний принцип, що визначає дію нормативних актів стосовно триваючих відносин, може бути визначений як принцип негайної дії» [1, с. 242]. Раніше цю думку висловлював А.О. Тілле [4, с. 95], а пізніше – Д.М. Бахрах [5, с. 158-159], О.В. Пушняк [6, с. 102]. Конституційний Суд України в одному із своїх рішень лише зазначив на можливість негайної (безпосередньої) ультраактивної та ретроактивної дії нормативно-правових актів, а далі зосередився над проблемою зворотної (ретроактивної) дії нормативно-правових актів і ухилився від того, щоб дати відповідь на запитання, яка ж дія нормативно-правових актів є загальним правилом [7, ст. 255].

А зворотна дія часу, пов'язана з обмеженням дії раніше чинного закону і перспективна дія но-

воприйнятого закону, пов'язана з ультраактивною дією раніше чинного закону, є винятком із загального правила. Немає будь-яких аргументів на користь того, що стосовно актів цивільного законодавства можна відступати від загального правила, тим більше, що воно реалізується стосовно самого Цивільного кодексу у п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу. Тому частина перша ст. 5 ЦК потребує відповідного доповнення – закріплення в ній загального правила про негайну дію актів цивільного законодавства (за зразком п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу).

Продовжимо наш аналіз на базі більш конкретного нормативного матеріалу. Якщо певна дія чи подія визнаються підставою зобов'язання (ч. 2 ст. 509; ст. 11 ЦК), логічно було б зробити висновок про те, що з настанням цієї підстави виникає зобов'язання, тобто правовідносини. Одночасно між відповідними сторонами виникають і фактичні відносини. Отже, з цього моменту виникають і відносини як єдність фактичних і правових відносин. Раз виникли правовідносини (зобов'язання), то логічно зробити висновок і про те, що з того ж моменту виникли і права та обов'язки, що складають зміст відповідних правовідносин, тобто зобов'язань.

Проте не можна не бачити того, що з моменту виникнення зобов'язань, особливо тих, підставою виникнення яких є договори, права і обов'язки виникають тільки як загальноправова пов'язаність сторін, оскільки часто з цього моменту сторони ще не зобов'язані здійснювати дії, що утворюють зміст відповідних обов'язків і прав. Тобто з цього моменту виникають «відносини», про які йдеться у частині першій ст. 5 ЦК, які слід розуміти з урахуванням п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу. До речі, російській законодавець послідовний у визнанні тієї обставини, що спочатку виникають відносини (у тому числі й права та обов'язки, що підлягають виконанню вже в силу виникнення відносин на підставі, зокрема, укладеного договору), а пізніше на підставі інших юридичних фактів в порядку розгляду зазначених відносин виникають й інші права та обов'язки). Ця думка знайшла відображення у ст. 5 Федерального закону РФ «Про введення в дію частини першої Цивільного кодексу Російської Федерації» і в ст. 4 ЦК РФ. Відповідно до цих законодавчих положень В.А. Белов пише, що «з укладенням договору купівлі-продажу безсумнівно виникає зобов'язання, змістом якого є право вимоги покупця до продавця продати певну річ (товар)...», а грошове зобов'язання виникає пізніше [8, с. 68]. Зауважимо тільки, що і право вимоги покупця до продавця може виникати

не «з укладенням договору», а пізніше, в строк, що встановлений договором.

Якщо для прикладу взяти зобов'язання найму будівлі, іншої капітальної споруди (їх частини), то обчислення строку договору (не торкаємося проблеми теоретичної коректності використання терміну «строк договору») починається не з моменту його укладення чи набрання ним чинності, а з моменту передання наймачеві будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) і належного оформлення цього відповідним документом (актом), що підписується сторонами (ч. 1 ст. 795 ЦК). До цього моменту перебіг строку такого договору найму не починається. Отже, якщо погодитись із тим, що відносини (фактичні відносини, правові відносини, тобто зобов'язання, права та обов'язки) між наймодавцем і наймачем виникають з моменту укладення договору, то виходить, що певний час ці відносини перебувають у такому стані, що цей час навіть не зараховується до строку договору. Тому логічним буде питання про те, чи не виникають відносини між наймодавцем та наймачем саме з моменту передання відповідного нерухомого майна та належного оформлення такого передання.

Однак і після належно оформленого передання наймодавцем будівлі, іншої капітальної споруди (їх частини) наймачеві можна ставити питання про виникнення, наприклад, відносин (фактичних відносин, правовідносин, тобто зобов'язань, прав та обов'язків) щодо внесення плати за користування майном за кожний відповідний, передбачений договором період. Ці відносини виникають (з настанням строку відповідного платежу) і зникають (з моменту здійснення відповідного платежу). У зв'язку з цим також виникає питання про те, чи не підпадає виникнення відносин щодо внесення плати за користування предметом договору найма під формулювання «відносини, що виникли...» (ч. 1 ст. 5 ЦК). Постановка цього питання є тим більш доречною, що законодавець виокремлює грошові зобов'язання і встановлює для них особливий правовий режим (ст. 536, ст. 625 та інші ЦК; ст. 229 ГК). З урахуванням здійсненого вище співставлення частини першої ст. 5 і п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу, слід дати негативну відповідь на поставлене запитання.

Тоді слід спробувати застосувати цю відповідь (тобто виражене в ній тлумачення частини першої ст. 5 ЦК) з метою вирішення питання про застосування новоприйнятих нормативно-правових актів, якими встановлюються державні та комунальні фіксовані ціни (ст. 13 Закону України «Про ціни і ціноутворення»; ч. 5 ст. 191 ГК). Припустимо, що з дотриманням усіх вимог законодавства прийнятий нормативно-правовий акт, що встановлює

нові ціни (тарифи), що запроваджуються з 1 квітня 2014 року. Договір, що передбачає надання послуг, на які поширюються комунальні фіксовані ціни, сторони підписали (уклали) 31 січня 2014 року і питання про ціну вирішили в ньому формулюванням «послуги оплачуються за комунальними фіксованими цінами відповідно до законодавства». Сторона, що надає послуги, при цьому може вважати, що цитоване формулювання одного з пунктів договору забезпечує пряме застосування комунальних фіксованих тарифів, що встановлюються нормативно-правовими актами відповідного органу місцевого самоврядування. Сторона, що отримує послуги, може вважати, що формулювання «відповідно до законодавства» означає, зокрема, застосування частини першої ст. 5 ЦК: новоприйнятий нормативно-правовий акт, що встановлює нові тарифи, не може застосовуватися до відносин, що виникли до набрання чинності цим актом. Аж до моменту припинення цих відносин до них застосовуються тарифи, що встановлені раніше чинним нормативно-правовим актом, що має відповідно до частини першої ст. 5 ЦК ультраактивну дію. Що стосується нового нормативно-правового акту, то він згідно з частиною першою ст. 5 ЦК має тільки перспективну дію (до вичерпання ультраактивного потенціалу раніше чинного нормативно-правового акту).

Проти викладеного тут останнього розуміння дії нормативно-правових актів, що встановлюють державні та комунальні ціни (тарифи), як видається, може висунути тільки такий аргумент, що зазначені акти не є актами цивільного законодавства. Але ж, по-перше, вони регулюють ціни (тарифи), за якими здійснюється оплата товарів, робіт, послуг у цивільних правовідносинах. По-друге, вони є актами цивільного законодавства відповідно п. 5 і заголовку ст. 4 ЦК. По-третє, рішення органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування визнаються такими, що охоплюються поняттям законодавство у ст. 3 Податкового кодексу і ст. 4 Бюджетного кодексу. І це розуміння поняття законодавства має загальне значення, а не обмежується сферою дії Податкового і Бюджетного кодексів.

Особливу увагу у зв'язку з тлумаченням і застосуванням частини першої ст. 5 ЦК привертають цивільні правовідносини щодо забезпечення виконання зобов'язань, а також цивільні правовідносини, в рамках яких реалізується цивільно-правова відповідальність. Їх особливість полягає в тому, що їх виникнення ставиться під умову виникнення обставин, стосовно яких на момент укладення договору взагалі невідомо, настануть вони чи ні.

Викладене тут твердження за своїм юридичним змістом є тотожним положенню частини першої ст. 212 ЦК, що визначає правочини, які вчиняються під умовою настання обставини, що отримала назву відкладальної. Відкладальна умова правочину (договору) за буквою частини першої ст. 212 ЦК має стосуватись правочинів. Але при цьому нічого не передбачається стосовно встановлення відкладальної умови стосовно частини правочину. У доступній літературі нам не вдалось зустріти навіть саму постановку проблеми поведження сторонами правочину (договору) відкладальної обставини щодо окремих умов правочину (договору). З огляду на те, що законодавець, встановлюючи правила про недійсність правочинів, формулює окреме положення про недійсність частини правочину, можна було б стверджувати, що відсутність законодавчого положення про можливість поставлення частини правочину під відкладальну умову означає, що це є неможливим. З іншого боку, важко знайти аргументи на користь заборони ставити частину правочину під умову настання відкладальної обставини. У цьому немає будь-якого сенсу, особливо з урахуванням того, що немає перешкод для того, щоб виокремити частину правочину і оформити її як окремий правочин (договір). Тому у частині першій ст. 547 ЦК йдеться про «правочин щодо забезпечення виконання зобов'язань».

Правочин щодо забезпечення виконання (основного) зобов'язання неустойкою зазвичай є лише частиною договору, що є підставою цього зобов'язання. Проте з урахуванням викладеного вище, він може розглядатись і як окремий правочин, що підпадає під формулювання частини першої ст. 212 ЦК, тобто як правочин, вчинений під відкладальною умовою. Якщо це – так, то відносини зобов'язання щодо сплати неустойки з моменту укладення договору не виникають. Вони виникають з моменту вчинення боржником порушення основного зобов'язання. А це порушення є підставою зобов'язання щодо сплати неустойки. Отже, відповідно до частини першої ст. 5 ЦК відносини щодо сплати неустойки регулюють актами цивільного законодавства, що були чинними (набрали чинності) на день, коли боржник припустився порушення зобов'язання, забезпеченого неустойкою. Це твердження слід визнати правильним і стосовно випадків, коли неустойка встановлюється законом, як це передбачено частиною першою 548 ЦК, або законодавством, або згідно з положеннями абзаців першого та третього частини другої ст. 551 ЦК.

Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання завдатком може бути вчинений і окремо, і як частина (умова, декілька умов) дого-

вору, що є підставою виникнення зобов'язання, забезпеченого завдатком. Такий правочин також слід вважати вчиненим під відкладальною умовою, тобто на нього поширюється частина перша ст. 212 ЦК, а відносини (зобов'язання) щодо завдатку виникають з дня порушення зобов'язання (боржником чи кредитором). Відтак, ці відносини згідно з частиною першою ст. 5 ЦК регулюються актами цивільного законодавства, що були чинними на день порушення зобов'язання, забезпеченого завдатком.

Закону не буде суперечити включення умов про поруку до договору, що є підставою зобов'язання, яке забезпечується порукою, і підписання такого договору його сторонами і поручителем. Але частина перша ст. 553 ЦК передбачає укладення договору поруки як окремого. Якщо стосовно договору купівлі-продажу В.А. Белов пише, що обов'язок оплати товару виникає не з укладення договору, а пізніше, тим більше він повинен був би визнати, що з укладенням договору поруки будь-які права та обов'язки у його сторін теж виникають. Але він пише, що на підставі договору поруки виникають гарантійні правовідносини (а не зобов'язання). До їх змісту, на його думку, входять, зокрема, регулятивні обов'язки поручителя зробити усе можливе для належного виконання забезпеченого порукою зобов'язання – від вербального і майнового впливу на боржника до самостійного виконання зазначеного зобов'язання [8, с. 825]. Але цьому обов'язку поручителя кореспондує не право вимоги кредитора, а його право очікування [8, с. 815].

Конструкція права очікування викликає заперечення з цієї причини, що вона не має належного теоретичного підґрунтя. Воно не створене наукою, а законодавець власними силами створити його нездатний. Йдеться про початкову дефектність визнання того, що до змісту зобов'язання входить право вимоги кредитора і кореспондуючий йому обов'язок боржника. Між тим, первинне право кредитора у зобов'язанні не є правом вимоги. Право кредитора у зобов'язанні набуває ознаки вимоги тоді, коли обов'язок боржника набуває характеру боргу. Законодавець виходить із того, що строк вимоги (термін перетворення у зобов'язанні у право вимоги) має настати, а пред'явлення кредиторами спадкодавця вимог до спадкоємця «незалежно від настання строки вимоги» (ч. 2 ст. 1281 ЦК) є винятком із правила.

Повертаючись до проблеми виникнення поруки як відповідного цивільного зобов'язання, слід визнати, що з моменту укладення договору поруки не виникають ні фактичні, ні юридичні відносини між його сторонами, бо цей договір є правочином

під відкладальною умовою. Відносини щодо поруки, зобов'язання поруки, обов'язки поручителя і кореспондуючі їм права кредитора виникають у разі і з моменту порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою. Отже, до цих відносин відповідно до частини першої ст. 5 ЦК застосовуються акти цивільного законодавства, які набули на зазначений момент (день) чинності.

Слід, однак, визнати, що викладене не повністю відповідає чинному законодавству. Відповідно до розроблених у науці цивільного права положень, порука є зобов'язанням [9, с. 583], у будь-якому випадку – правовідносинами [8, с. 825]. Отже, коли у ст. 559 ЦК йдеться про припинення поруки, то мається на увазі припинення зобов'язання (правовідносин). Але ж ст. 559 ЦК поширюється, зокрема, на випадки, коли підстава відповідальності поручителя не виникла. Тому слід визнати, що законодавець виходить із того, що зобов'язання поруки існувало до того, як боржник за забезпеченим порукою зобов'язанням, що стало підставою для пред'явлення кредитором у цьому зобов'язанні вимоги до поручителя.

Для усунення правової невизначеності слова «порука припиняється» у ст. 559 ЦК слід замінити словами «договір поруки втрачає чинність». Це буде означати, що до порушення забезпеченого порукою зобов'язання будь-яких правовідносин (будь-якого зобов'язання) не виникає, а укладений договір поруки як правочин під умовою, що буде регулювати відносини сторін у разі настання цієї умови, є чинним від моменту його укладення до моменту втрати ним чинності. Разом з порушенням боржником забезпеченого порукою зобов'язання договір поруки як юридичний факт утворює юридичний склад, що є підставою зобов'язання поруки. Одночасно положення абзацу першого частини першої ст. 553 ЦК, де визначається договір поруки, слід доповнити зазначенням на те, що договір поруки є правочином, що вчиняється під умовою настання відкладальної обставини. Тоді будь-яка невизначеність щодо застосування новоприйнятих актів цивільного законодавства до поруки відповідно до частини першої ст. 5 ЦК буде усунена.

Гарантія повністю відповідає визначенню правочину (ч. 1 ст. 202 ЦК) і одностороннього правочину (ч. 3 ст. 202 ЦК). Відтак, стосовно гарантії цілком доречно говорити, що вона вчиняється. Проте законодавець, можливо з метою надати законодавчому тексту вишуканої словесності, веде мову про видачу гарантії. З дня видачі гарантія є чинною (ч. 2 ст. 561 ЦК). «Чинність» гарантії слід розуміти так, що вона діє як односторонній правочин – регулятор відповідних цивільних відносин, вчинений під

умовою настання відкладальної обставини. Такою обставиною є порушення боржником (принципалом) свого зобов'язання. Отже, до моменту порушення будь-яких правовідносин (зобов'язання) між кредитором (бенефіціаром) і гарантом не існує. Відтак, до гарантійного зобов'язання відповідно до частини першої ст. 5 ЦК застосовуються акти цивільного законодавства, що були чинними на день порушення боржником (принципалом) зобов'язання, забезпеченого порукою.

Слід однак визнати, що в науці панує уявлення про те, що «видача» гарантії (вчинення гарантії як одностороннього правочину) породжує гарантійні зобов'язання. Так, Л.В. Панова пише про «зобов'язання гаранта», яке за загальним правилом може бути відкликане [10, с. 611]. Раз мова йде про відкликання, то на момент відкликання зобов'язання гарантом визнається існуючим. За відсутності інших юридичних фактів слід визнати, що зобов'язання гаранта виникає з моменту її видачі (вчинення). Але Л.В. Панова визначає гарантію як «письмове зобов'язання» [10, с. 612], тобто документ. У такому випадку «зобов'язання гаранта» означає теж саме, що і «гарантія» – термін, що вживається, зокрема, у ст. 561 ЦК і позначає документ, в якому викладається зміст зобов'язань гаранта, що виникають у разі настання юридичного факту, визначеного в цьому ж документі.

В.А. Белов пише про «правовідносини із незалежних гарантій», змістом яких є регулятивний обов'язок гаранта – турбуватись про виконання забезпеченого гарантією зобов'язання. Проте, за В.А. Беловим, зазначеному обов'язку кореспондує не право бенефіціара вимагати виконання цього обов'язку, а лише право «розрахувати» на виконання [8, с. 829-830]. Це – теж право очікування, яке цей автор сконструював єдино з метою пояснити, в якій спосіб на боці гаранта (поручителя) виникає відповідальність. Втім, потреба у такому поясненні є відсутньою взагалі: особа добровільно взяла на себе, як юридично для неї обов'язкові, цивільні обов'язки іншої особи. Позначення їх у Цивільному кодексі як відповідальності обумовлюється суто лінгвістичним міркуванням і не має будь-якого юридичного змісту.

Момент виникнення застави визначається у ст. 585 ЦК. Слід підкреслити, що тут йдеться про речове право і речові правовідносини, а не про зобов'язальні права і правовідносини, тому аналіз ст. 585 ЦК виходить за межі цієї статті. Що стосується зобов'язальних заставних правовідносин, то вони виникають з моменту укладення догово-

ру застави, який у тій частині, в якій він породжує зобов'язання, не може вважатись правочинном, вчиненим з умовою про відкладальну обставину. Це пов'язане з тим, що виникнення таких зобов'язань не ставиться законом в залежність від порушення зобов'язання, забезпеченого заставою, оскільки ті зобов'язання мають на меті обслуговування речових правовідносин щодо застави, а не сприяння виконанню зобов'язання, забезпеченого заставою. Відтак, до зобов'язальних правовідносин щодо застави застосовуються акти законодавства, що набули чинності на день укладення договору застави і виникнення відповідних відносин.

Якщо цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язання встановлюється умовами договору, то договір у відповідній частині має вважатись правочинном, вчиненим з умовою про відкладальну обставину. Отже, відносини щодо відповідальності у таких випадках виникають з моменту порушення зобов'язання. Стосовно випадків, коли відповідальність за порушення зобов'язання встановлена законом (актом цивільного законодавства), підстав говорити про правочини під умовою немає. Але немає підстав для того, щоб вирішувати в таких випадках питання про момент виникнення відносин щодо відповідальності інакше, ніж у випадках, коли відповідальність встановлюється договором. Тому відносини щодо відповідальності регулюються актами законодавства, що набрали чинності на день вчинення порушення. Це не виключає необхідності у спеціальному вирішенні цього питання у Цивільному кодексі. Проблема, про яку тут йдеться, відчувається законодавцем. Навіть за умови, коли він у п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу окремо вирішив питання про застосування Цивільного кодексу до цивільних відносин, що виникли після набрання чинності цим Кодексом, і до відносин, що виникли до набрання чинності цим Кодексом, у п. 10 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу законодавець спеціально вирішив питання про застосування цього Кодексу до відносин щодо відповідальності.

Викладене дає підстави для **висновку** про те, що проблема динаміки цивільних зобов'язань потребує подальшого ретельного дослідження стосовно усіх видів таких зобов'язань, а особливо тих, які позначаються у науці як додаткові (акцесорні). Одночасно з удосконаленням положень Цивільного кодексу, що стосуються дії актів цивільного законодавства у часі, це давало б можливість внести більшу визначеність у цивільні правовідносини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х ч. Т. II. – М. : Юридическая литература, 1982. – 360 с.
2. Толстой Ю.К. К теории правоотношения. – Л. : Изд. Ленинградского ун-та, 1959. – 102 с.
3. Знаменский Г.Л. Хозяйственные правоотношения // Хозяйственное право : учеб. / В.К. Макутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др. ; под ред. В.К. Макутова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 63-80.
4. Тилле А.А. Время, пространство, закон. Действие советского закона во времени и пространстве / А.А. Тилле. – М. : Юридическая литература, 1965. – 201 с.
5. Бахрах Д.Н. Действие норм права во времени: теория, законодательство, судебная практика. – М. : Норма, 2004. – 224 с.
6. Пушняк О.В. Право і час. – Х. : Фінн, 2009. – 176 с.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів від 09.02.1999 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 7. – Ст. 255.
8. Белов В.А. Гражданское право. Т. IV. Особенная часть. Относительные гражданско-правовые формы : учеб. для бакалавров / В.А. Белов. – М. : Юрайт, 2013. – 1085 с.
9. Михальнюк О.В. Поручка // Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 568-602.
10. Попова Л.В. Гарантія / Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 603-612.

Чанишева Аліна Рашидівна

ДІЯ АКТИВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЧАСІ ТА ДИНАМІКА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

У статті досліджується питання дії актів цивільного законодавства у часі та динаміки цивільних зобов'язань. Вносяться пропозиції щодо удосконалення чинного цивільного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: акти цивільного законодавства, зобов'язання, динаміка зобов'язань.

Чанышев Алина Рашидовна

ДЕЙСТВИЕ АКТОВ ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ВО ВРЕМЕНИ И ДИНАМИКА ОБЯЗАТЕЛЬСТВА

В статье исследуются вопросы действия актов гражданского законодательства во времени и динамике гражданских обязательств. Вносятся предложения по усовершенствованию действующего гражданского законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: акты гражданского законодательства, обязательства, динамика обязательств.

Chanysheva Alina Rashydivna

EFFECT IN TIME OF ACT OF CIVIL LEGISLATION AND DYNAMICS OF OBLIGATIONS

The issues of effect in time of acts of civil legislation and dynamics of obligations are researched in the article. Proposals are introduced on improvement of current civil legislation in the field.

Key words: acts of civil legislation; obligations, dynamics of obligations.